



<https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.119>

УДК 94(477)“1918/1921”

Роман ТИМЧЕНКО

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ історії Української революції 1917—1921 рр.,

Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)

roma_timchenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5262-9033>

ЕВОЛЮЦІЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ УНР І ПОЛЬСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ: ВІД УСТАНОВЛЕННЯ ДО РОЗРИВУ (ЛИСТОПАД 1918 — БЕРЕЗЕНЬ 1921 рр.)*

Мета — дослідити українсько-польські відносини в контексті міжнародної ситуації, простежити розвиток взаємин між УНР і Польською Республікою від їх виникнення наприкінці 1918 р. до Варшавського договору, визначити їх суть та оцінки тогочасними діячами, проаналізувати вплив на подальший розвиток міждержавних відносин. **Методологічною основою** є принципи історизму, науковості, проблемно-хронологічний, історико-системний. **Наукова новизна** полягає у системному й детальному висвітленні подій, процесів та явищ в українсько-польських відносинах — від заснування консульських установ в обох державах до Варшавської угоди й подальшого розриву співпраці після підписання Ризького договору 1921 р. Комплексно аналізуються дипломатичні та військово-політичні аспекти цих подій, що дозволяє глибше зрозуміти їх вплив на дальший розвиток українсько-польських відносин. **Основні результати.** Проаналізовано етапи формування міждержавних відносин, визначено основні цілі й мету встановлення дипломатичного співробітництва для Польщі та УНР, а також їх

* Статтю підготовлено в рамках стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського.

Цитування: Тимченко Р. Еволюція дипломатичних відносин між УНР і Польською Республікою: від установаження до розриву (листопад 1918 — березень 1921 рр.). *Український історичний журнал*. 2024. № 4 (577). С. 119—139. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.119>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

лідерів Ю. Пілсудського та С. Петлюри, з'ясовано причини ускладнення політичного діалогу між обома державами наприкінці 1918 — у середині 1919 рр., розкрито основні моменти переговорів на шляху укладання Варшавської угоди, досліджено причини її нереалізованості. **Висновки.** Встановлення й розвиток двосторонніх українсько-польських відносин були детерміновані фінальними актами Першої світової війни. Польща проголосила державну незалежність, а Україна відновила республіканську форму правління. Перша отримала прихильність держав-переможниць, а друга намагалася позбутися образу сателіта Четверного союзу. Усвідомлення лідерами обох республік небезпеки з боку більшовицької Росії стало консолідуючим чинником на шляху до порозуміння. Цілі, які переслідували обидві держави, суттєво відрізнялися. Для С. Петлюри західний сусід був не тільки політичним, але й військовим союзником, а для Ю. Пілсудського існування на сході незалежної, але орієнтованої на Польщу держави видавалося життєво необхідним, аби не мати спільного кордону з Росією. Ситуація ускладнювалася утворенням ЗУНР, українсько-польською війною на Східній Галичині та існуванням Волинського фронту. Невдалий перебіг воєнних дій українців проти більшовиків у першій половині 1919 р. сприяв зближенню України з Польщею. Своєю чергою, угодою з УНР Варшава на офіційному рівні намагалася досягти відмови її від претензій на Східну Галичину. Вершиною українсько-польського дипломатичного діалогу стало вимушене укладення Варшавської угоди. Однак спільний воєнний похід на Київ не тільки завершився невдачею, але й інспірував успішний наступ Червоної армії у західному напрямку, викликавши чимале занепокоєння не тільки польського уряду, а й лідерів європейських держав. Укладений 1921 р. Ризький договір між Польщею та РСФРР / УСРР фактично став денонсацією Варшавського й на довгі роки перекреслив надії на незалежність і соборність України.

Ключові слова: українсько-польські відносини, Українська Народна Республіка, Польська Республіка / II Річтостоліта, С. Петлюра, Ю. Пілсудський, Варшавський договір, Ризький договір.

У сучасній українській і польській історіографіях, особливо в останнє десятиліття, значна увага приділяється вивченню різних етапів розвитку двосторонніх дипломатичних відносин, передусім укладанню Варшавського договору, який і сьогодні є предметом найбільш суперечливих оцінок серед дослідників. Із метою систематизації напрацювань вийшли друком декілька історіографічних студій. Уперше це зробив В. Верстюк 2005 р. [1]. Детальний аналіз наукової літератури впродовж останніх років здійснили С. Віднянський, П. Гай-Нижник, В. Боримський. Перший відзначає, що, на думку більшості істориків, Варшавська угода запізнилася принаймні на рік, однак це дозволило УНР продовжити боротьбу за національну державність [2]. П. Гай-Нижник вважає, що головним наслідком договору було те, що країни прийшли до усвідомлення необхідності стратегічного партнерства задля забезпечення своєї незалежності [3]. В. Боримський наголошує, що дії Польщі не були ані проявом альтруїзму чи безкорисливої симпатії до України, ані планом нав'язати протекторат. На його думку, Ю. Пілсудський, так само, як і С. Петлюра, керувався національними інтересами своєї країни [4].

Загалом більшість вітчизняних дослідників, які вивчали дипломатичні відносини доби Української революції 1917—1921 рр., звернули увагу на причини та зміст переговорів між УНР і Польщею [5—9]. Заснування й діяльність консульських установ висвітлила І. Матяш [10]. Варто відзначити В. Матвієнка, який одним із перших в українській історичній науці проаналізував ставлення польського політикуму до можливого союзу з УНР [11].

Передумови, суть, наслідки й оцінки Варшавської угоди досліджували В. Верстюк, Г. Корольов, В. Піскун [12—14]. Слушна думка В. Верстюка щодо союзу 1920 р.: «Варшавський договір варто розглядати не як одномоментну подію [...]. Його значення краще видно у ширшому контексті складного налагодження стосунків між двома державами, які виникли на зламі Першої світової війни» [12, С. 5]. Г. Корольов розцінює угоду як спробу розширити тривалість «вільсонівського моменту» у Центрально-Східній Європі. Проблеми спільної боротьби проти більшовиків знайшли відображення у студіях А. Руккаса, Я. Тинченка, М. Литвина та ін. [15—19].

У працях, присвячених постаті С. Петлюри, автори показують його вплив на дипломатичні відносини УНР і Польщі [20—23]. Окремі біографи, хоч і гіперболізували роль головного отамана в боротьбі за державність, відзначали, що, попри відмову від Східної Галичини, квітневий союз 1920 р. був тоді чи не єдиним вірним рішенням. Водночас В. Солдатенко не приховує негативного ставлення до С. Петлюри і стверджує, що він «з перших місяців 1919 р. був готовий до того, щоб принести у жертву Східну Галичину» [24, С. 464]. На наш погляд, це складне рішення визріло пізніше.

Останнім часом значно посилюється інтерес польських істориків не тільки до радянсько-польської війни, але й до відносин з УНР у 1918—1920 рр. Найбільш ґрунтовне дослідження з цієї теми провів Я. Пісулінський. Він переконаний, що в Польщі викристалізувалася єдина лінія щодо інкорпорації Східної Галичини, а укладання декларації від 2 грудня 1919 р. вважає безперечною перемогою польської дипломатії [25, С. 424—425]. Я.Я. Бруський, якому належить низка публікацій про визвольні змагання українців [26—27], відзначає, що восени 1919 р. концепція українсько-польського союзу була необхідною для влади УНР, а у 1920 р. це був єдиний реальний шанс на відновлення національної державності. Варшавський договір мав стати початком широкої політичної співпраці [27, С. 22, 35]. Заслугують на увагу дослідження А. Новака, котрий наголошує, що Ю. Пілсудський був зацікавлений у створенні «буферних держав» на схід від Польщі, що мали б захистити її від російського імперіалізму [28—29]. Чимало істориків приділили увагу польсько-українсько-більшовицькій, Ризькій угоді, серед яких варто згадати Я. Леґеця, С. Шайдака, З. Карпуся, М. Клімецького [30—33].

Під час підготовки публікації було використано матеріали ЦДАВО України (фонди 3505, 3695, 3696), ЦДАІАЛ України (фонди 368, 581), фонд НТШ з архіву Національної бібліотеки у Варшаві та ін. Останніми роками опубліковано чимало наукових збірників, присвячених дипломатичним відносинам між УНР і Польщею, Варшавській угоді, польсько-українсько-більшовицькій війні, які істотно розширюють історіографічне поле та джерельну базу цієї важливої проблеми [34—38].

Перша світова війна загострила суперечності між країнами й водночас стимулювала розвиток революційних процесів в Європі. Рух поневолених народів на теренах столітніх імперій призвів до їх розпаду та виникнення нових державних утворень, докорінних змін на геополітичній карті світу. 11 листопада 1918 р.

Польща була проголошена республікою, а після розпуску Регентської влади всю владу перебрав на себе Ю. Пілсудський як «начальник держави». Водночас в Україні революційні сили під проводом Директорії розпочали повстання проти гетьмана П. Скоропадського й у грудні 1918 р. було відновлено УНР.

Здавалося, що склалися достатні умови для встановлення дипломатичних контактів, зважаючи на небезпеку від Росії, але стрімкість подій робила свої корективи. Відзначимо, що в обох державах політична верхівка не мала єдності з цього питання. Серед представників Директорії тільки С. Петлюра був зацікавлений у союзі з Польщею, через яку він розраховував порозумітися з Антантою, отримати міжнародне визнання та військову допомогу. В Польщі ставлення провідних діячів до УНР також було неоднозначним. Ю. Пілсудський і його прихильники (польські соціалісти, Польська народна партія «Визволення»), підтримували ідею певного союзу з Україною, Білоруссю, Литвою. Це дало б змогу створити буферну зону між Росією та Польщею. До останньої мала відійти Східна Галичина, Холмщина, Західна Волинь до р. Стир. Іншу позицію займала Національно-демократична партія на чолі з Р. Дмовським, яка вважала українців нездатними до самостійного державного існування. У цьому середовищі існувало побоювання, що майбутня Україна перед загрозою Москви почне проводити германофільську політику, а Польща опиниться між ними. Ідеологи цієї течії виступали за відновлення контролю над землями колишньої Речі Посполитої, де поляки становили більшість. Їх підтримувала партія «П'яст». Консервативні погляди мали власники помість в Україні, які ратували за кордони 1772 р. [11, С. 236—237].

Офіційні дипломатичні відносини між УНР і Польщею почали формуватися у жовтні 1918 р., але питання взаємин постало відразу після Лютневої революції 1917 р. Про їх важливість свідчило існування у структурі Генерального секретаріату віцесекретарства, а згодом Міністерства польських справ УНР. Однак основним наріжним каменем у відносинах між обома народами було питання належності Холмщини та Підляшшя. Особливо вони загострилися після укладення Брестського договору в лютому 1918 р., котрий поляки розглядали як «четвертий поділ Польщі». За цим актом більша частина Холмщини й Підляшшя визнавалася територією УНР. Одночасно було ухвалено секретну угоду щодо утворення коронного краю на Галичині та Буковині. Підписання документа викликало хвилю протестів у Польщі. Водночас 19 лютого польський прем'єр Я. Кухажевський надіслав заяву до уряду УНР, в якій висловив сподівання на добросусідські відносини й закликав створити комісії щодо врегулювання кордону, оскільки вони не визнавали умов Брестського договору. Заява не призвела до зміцнення дипломатичних контактів [39, С. 199]. Після гетьманського перевороту П. Скоропадського у квітні 1918 р. відносини не покращилися: поляки розгорнули антиукраїнську кампанію на знак протесту проти ратифікації Брестського миру. Попри зусилля українського посла В. Липинського, спроби вмовити Австро-Угорщину поділити Галичину на дві частини успіхом не увінчалися.

Відносини між українцями й поляками почали налагоджуватися після поїздки П. Скоропадського до Берліна. 3 жовтня 1918 р. на зустрічі гетьмана з де-

легацією Польського виконкому в Києві обговорювалися питання отримання поляками українського громадянства. А вже 12 жовтня до столиці прибув офіційний польський представник С. Ванькович, який мав займатися питаннями опіки над польськими громадянами, що проживали на українських територіях. Він відвідав МЗС Української Держави й обговорив з його очільником Д. Дорошенком перспективи двосторонніх відносин. На початку листопада зустрівся зі П. Скоропадським і вручив йому вірчу грамоту. Своєю чергою, 20 жовтня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила рішення про відкриття дипломатичного представництва в Польщі, а законом від 6 листопада передбачалося заснування генерального консульства у Варшаві та віцеконсульства в Лодзі [10, С. 15—16, 27].

Початок антигетьманського повстання дещо загальмував процес налагодження дипломатичних відносин між Україною й Польщею. За даними польського рапорту від 21 грудня 1918 р., ситуація була неясною, оскільки, на думку поляків, передбачалася окупація України союзними військами [40, С. 30]. Тому Варшава не поспішала ухвалювати рішення стосовно майбутніх відносин з УНР. Щоправда, в Києві продовжувало діяти представництво Польщі, функціонувала Польська військова місія. Ситуація ускладнювалася воєнними діями на теренах Східної Галичини після проголошення Західноукраїнської Народної Республіки, населення якої виступало за об'єднання з УНР в одну соборну державу, та на Волині, на яку після виведення звідти австрійських військ заявила права Польща й до 14 січня 1919 р. взяла під контроль практично всі ключові населені пункти Ковельського, Володимир-Волинського повітів.

Директорія, здобувши владу, 26 грудня 1918 р. в декларації проголосила про нейтралітет і мирне співіснування «з народами всіх держав». Звісно, це не зупинило наступу Червоної армії, а відсутність міжнародного визнання нового державного утворення вимагала від її керівництва негайних зовнішньополітичних акцій. Одним із пріоритетних напрямів стало налагодження союзницьких відносин із Польщею. 31 грудня 1918 р. до Варшави вирушила місія В. Прокоповича. Формально головною метою делегації було обговорення питання про заснування українського представництва в польській столиці. Однак діяльність місії не була продуктивною через воєнний конфлікт на Волині та внутрішні чинники у самій Польщі, де в ніч із 4 на 5 січня 1919 р. відбулася спроба державного перевороту й у подальшому зміна уряду — 16 січня прем'єром став І. Падеревський [25, С. 110—111]. Під час перебування в Польщі українська делегація зустрічалася з керівником східного відділу Міністерства закордонних справ В. Йотке та його референтом Р. Кнолем. За спогадами ад'ютанта С. Петлюри О. Доценка, поляки погоджувалися на мир лише за умови анексії Холмщини, Підляшшя, частини Полісся, які й так уже належали їм, нафтового Дрогобицько-Бориславського басейну та Львова [41, С. 8]. Проаналізувавши ситуацію, В. Прокопович відправив у Київ телеграму, де вказував, що «є ґрунт для переговорів», але, не дочекавшись відповіді, делегація повернулася додому. Невдовзі Директорія ухвалила рішення про скерування до Варшави офіційного представництва — надзвичайної дипломатичної місії на чолі з О. Карпінським. Планувалось утворити при Міністерстві

закордонних справ УНР паралельну комісію, яка займалася б детальною розробкою всіх справ, що стосуються взаємовідносин між Польщею й Україною. Однак в останній момент від'їзд скасували. За словами польського представника в Україні Б. Кутиловського, через спротив військовиків із Галичини. Не була відправлена делегація і для переговорів про перемир'я [25, С. 113].

Зрештою, відносини тимчасово припинилися. Очевидною причиною став Акт злуки між УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р., в результаті чого утворювалося конфедеративне об'єднання обох республік. Це автоматично зробило УНР стороною конфлікту між ЗУНР і Польщею, загостило й без того не надто дружні відносини між Києвом та Варшавою. Паралельно посилися бойові дії на Волині, хоч офіційно ані УНР, ані Польська Республіка не оголосили війну і прагнули ліквідації цього фронту.

Відступ української армії під натиском більшовиків сприяв налагодженню контактів з антантівськими представниками в Одесі. 30 січня українська делегація розпочала тут переговори з генералом Ф. д'Ансельмом. Такий перебіг подій викликав певне занепокоєння поляків. Зокрема у звіті посла в Румунії М. Лінде до прем'єра І. Падеревського зазначалося, що укладання такої угоди зміцнить позицію УНР і загрожуватиме Польщі втратою «прав» на Східну Галичину. В Одесі міністр закордонних справ УНР К. Мацієвич зустрівся з польським посланцем Б. Кутиловським, який був зацікавлений у подальшому зближенні обох держав, однак висунув ряд вимог: відмовитися від Галичини, дозволити безперешкодний переїзд польських дипломатів до Одеси, змінити внутрішню політику уряду УНР щодо польського населення. К. Мацієвич самостійно такі умови не міг прийняти [42, С. 155—157]. Тим часом на Східній Галичині перебувала антантівська місія Ж. Бартелемі, яка намагалася провести демаркаційну лінію між поляками й представниками ЗУНР (так звану «лінію Бартелемі»). С. Петлюра радив членам галицької делегації прийняти пропозиції французького генерала, однак галичани не погодилися на ці умови, вважаючи їх неприйнятними.

Пізніше, для досягнення порозуміння з Польщею, було вирішено відправити у Варшаву місію Б. Курдиновського. К. Мацієвич підписав для нього вірчу грамоту, за якою уряд Директорії надавав право вступати в дипломатичні відносини з польськими представниками [42, С. 159]. Б. Курдиновський вирушив до столиці Польщі через Відень, але затримався в місті до 13 травня 1919 р. через відсутність візи. Причиною вичікувальної позиції поляків, вірогідно, була ситуація у самій УНР, де змінився уряд і новий прем'єр Б. Мартос проводив більш соціалістичний курс, а також невдалий заколот отамана В. Оскілка, котрий невдовзі перебрався до Польщі. Останній разом із секретарем Української партії соціалістів-самостійників О. Мацюком представив два меморандуми Ю. Пілсудському з пропозиціями щодо нормалізації міждержавних відносин та формування антибільшовицького військового союзу [40, С. 124—127, 158—165]. Відповіді на ці звернення не було. Як відзначає польський історик Я.Я. Бруський, імовірно Варшава вважала «недоцільним мати справу з аутсайдерами української політичної сцени» [27, С. 25].

Тим часом Б. Кутиловський переконував І. Падеревського, що українського посланця можна використати як знаряддя для польських територіальних вимог на мирній конференції в Парижі. Врешті прем'єр погодився. Більшість зарубіжних дослідників пов'язують це з широкою підтримкою провідними державами Європи адмірала О. Колчака як репрезентанта всієї Росії та вимогою припинення бойових дій на Галичині. На їхню думку, Варшаву особливо непокоїли переговори в рамках засідань очолюваної Л. Ботою комісії стосовно українсько-польського перемир'я й територіального розмежування [25, С. 143—145].

Поляки підготували меморандум до приїзду Б. Курдиновського у Варшаву, який підписали 24 травня 1919 р. В ньому зазначалося, що УНР не має територіальних претензій на частину Східної Галичини, деяких повіти Волинської й Київської губерній, український уряд зобов'язувався не вступати у відносини з іншими суб'єктами без порозуміння з польською стороною. У відповідь Директорії гарантувалася військова допомога в боротьбі з більшовиками, а також можливість національного й економічного розвитку для українців на території II Речіпосполитої [42, С. 161—162]. Однак угоду негайно дезавуювали українські урядовці, котрі стверджували, що Б. Курдиновський перевищив повноваження. Наприкінці серпня 1919 р. очільник МЗС В. Темницький, який з'ясував компетенції посланця, повідомляв листом голову делегації УНР в Парижі М. Тишкевича, що про місію «не був поінформований ані кабінет, ані Директорія. [...] Курдиновський має завдання зорієнтуватись у відносинах і не може без згоди уряду укладати які-небудь договори»¹. Його угода негативно позначилася на позиції української делегації на мирній конференції, адже завдяки їй поляки аргументували свої нібито «законні» претензії на Східну Галичину. Б. Курдиновський продовжував вести деструктивну діяльність у Варшаві до приїзду нової місії УНР у серпні 1919 р. [25, С. 154—155].

Водночас лідери обох держав прагнули встановити дипломатичні відносини. На початку травня 1919 р. Ю. Пілсудський направив до УНР майора Я. Заглобу-Мазуркевича, щоб запросити головного отамана до переговорів у Варшаві. С. Петлюра у відповідь передав листа, де висловив сподівання на дружні відносини між сусідніми державами [43, С. 301]. Також він прагнув ліквідувати польський фронт задля концентрації сил проти радянської Росії. Ця справа стала нагальною в умовах наступу Червоної армії та захоплення поляками Луцька. Уряд УНР без погодження з галицьким проводом відправив до Любліна місію на чолі з підполковником П. Левчуком. Хоч переговори завершилися без жодних письмових домовленостей, однак бойові операції на волинському напрямку фактично припинилися. 24 травня делегація повернулася до Тернополя з вимогою надіслати окрему місію з ширшими повноваженнями [44, С. 96].

31 травня 1919 р. до польського командування виїхала військова делегація УНР на чолі з генералом С. Дельвігом. До місії приєдналися й деякі галицькі

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 280. Арк. 108.

старшини, зокрема полковник К. Слюсарчук. Із боку Польщі призначено комісію під проводом генерала Е. Родзевича. У Львові С. Дельвіг розпочав тривалі та складні переговори. Українська делегація відстоювала «лінію Бартелемі» й «намагалася виграти терен для Галицької армії та уряду». Польські ж дипломати спочатку висували проєкт цілковитого роззброєння УГА, але, зважаючи на супротив української делегації й відступ польської армії у результаті Чортківського наступу галичан, пішли на поступки [44, С. 141—142]. Під час переговорів українські представники запропонували укласти угоду про співпрацю проти більшовиків. Польська сторона, після відповідних консультацій, прийняла пропозицію й висловила сподівання, що наступним кроком стануть перемовини про військовий союз у Варшаві [45, С. 249]. 16 червня було укладено договір між Польською Республікою та УНР без відома керівництва ЗОУНР, а копію направлено до Парижа. За його умовами встановлювалася демаркаційна лінія: Заложці — Серет — Чистилів — Тернопіль — Острів — Лозятин — Золота Липа — Дністер — Незвисько. Хоча в тій ситуації можна було вимагати розмежування, яке проходило б західніше за наявне, зважаючи на успіх Чортківської операції. Угода мала набути чинності 21 червня 1919 р., але через наступ УГА та невизнання її з боку Є. Петрушевича не була реалізована.

25 червня 1919 р. держави Антанти дали згоду на тимчасову польську окупацію Східної Галичини для захисту цивільного населення «від небезпеки більшовицьких банд», а 27 червня дозволили задіяти для цього сформовану у Франції армію Ю. Галлера, яка виступила проти УГА. Ситуація на більшовицькому фронті для військ УНР була не кращою. За таких умов 14 липня керівництво обох українських республік вирішило вислати до поляків нову делегацію у складі отамана С. Шухевича, сотників О. Луцького та Р. Гузара із завданням добитися перемир'я і нову демаркацію. Цього разу галичани погоджувалися на «лінію Дельвіга», адже після невдалого завершення Чортківського наступу ситуація різко змінилася. Парламентерів затримали й переправили до Львова на зустріч із шефом штабу командування польського фронту полковником Е. Кеслером [46, С. 125]. Останній висловив негативне ставлення до «лінії Дельвіга», хоч і зазначив, що має проконсультуватися з Варшавою.

Ситуація кардинально змінилася. 16 липня 1919 р. УГА перейшла р. Збруч. Не дочекавшись зі Львова повідомлень про перебіг переговорів було вирішено відправити нову військову делегацію. Остаточний її склад сформували 23 липня: полковник генштабу П. Ліпко (голова), підполковник П. Левчук, сотники П. Мшанецький, М. Рудський (представники Дієвої армії УНР), сотники Р. Гузар, С. Магальяс (замінив С. Шухевича), О. Луцький (від УГА). Головним її завданням було припинення наступу польської армії й підготовка умов для спільних операцій проти більшовиків [44, С. 216—219]. Поляки затягували початок переговорів, але П. Ліпкові вдалося дізнатися про заборону від Антанти польській армії наступати за Збруч. Лише 10 серпня в Дембліні, після передислокації сюди українських представників, розпочалися перемовини з польською делегацією, яку очолив генерал К. Тшаска-Дуська.

Одночасно для ведення переговорів із поляками уряд УНР визначив дипломатичну місію на чолі з П. Пилипчуком. До її складу входив К. Павлюк, колишній товариш міністра земельних справ УНР, проти якого виступали представники української еліти. До Кам'янця-Подільського він прибув за ініціативи Ю. Пілсудського з листом, в якому висловлювалося сподівання на союз із С. Петлюрою. 14 серпня 1919 р. П. Пилипчук зустрічався з польським віцепрем'єром О. Скшинським, котрий наполягав на продовженні переговорів лише у випадку відмови українців від Східної Галичини. Цю позицію підтвердили також І. Падеревський та Ю. Пілсудський. Водночас на зустрічі з міністром торгівлі і промисловості І. Щеньовським домовився про можливість отримання бензину, нафти й необхідних стратегічних товарів в обмін на зерно, цукор [25, С. 171—172]. Урешті 19 серпня розпочалися офіційні перемовини. Українська сторона запропонувала для обговорення декларацію з трьох пунктів. Лінія кордону між державами проходила «з півдня від гирла Збруча на північ до с. Зджари на р. Буг, згідно з рішенням Паризької мирної конференції, від с. Зджари до м. Устилуг, далі через села Руди й Туригани по р. Турії до с. Руди на Прип'яті, далі по р. Прип'яті до ст. Ганцевичі по прямій» [41, С. 11]. В інших пунктах йшлося про національно-культурні права. Водночас Польща прагнула отримати залізницю Броди — Здолбунів — Сарни, право на вільний проїзд поляків до України і створення спеціальної військової комісії. Польська сторона тиснула на П. Пилипчука й у цій ситуації він вирішив повернутися по вказівки до Кам'янця-Подільського. Невдовзі в газеті «Kurjer Polski» з'явилось його інтерв'ю під примітною назвою «Союз із Польщею ціною Галичини», в якому український дипломат відзначив, що відносини між галицьким і наддніпрянським проводами «ніякі, адже уряд і галицьке військо перестали існувати». Поляки телеграфували, що українці зреклися Східної Галичини. Дізнавшись про це, Є. Петрушевич запідозрив Директорію в намірах порозумітися з Польщею, відмовившись від Галичини. Зважаючи на це, П. Пилипчук умістив спростування у часопису «Стрілець. За повідомленням О. Доценка, він навіть відправив текст до польської газети, але його так і не надрукували [47, С. 72—73].

Натомість військові переговори принесли результати й 1 вересня 1919 р. було підписане перемир'я терміном на 1 міс. Між сторонами встановлювалася демаркаційна лінія, яка окреслювалася річками Збруч і Жванчик, відкривалася можливість налагодити торговельно-економічні відносини. До Кам'янця-Подільського прибула Польська місія південно-східного торгу, відтак 7 жовтня було укладено угоду: в обмін на українські цукор та хліб Польща зобов'язувалася постачати сіль, «мануфактуру», нафтопродукти².

Погіршення військового становища УНР спонукало її провід відновити спроби домовитися з поляками. 26 вересня 1919 р. на спільному засіданні Директорії, Ради Народних Міністрів та представників ЗУНР ухвалено відправити до Варшави делегацію на чолі з А. Лівіцьким. Її завданням було добитися повного

² Там само. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 30—32, 51.

анулювання домовленостей Б. Курдиновського й заяв П. Пилипчука, укладення військових домовленостей. У справі Східної Галичини місія не повинна була робити жодних декларацій, а могла поступитися лише Холмщиною та Підляшшям. Переговори ж можливі лише у випадку гарантій польського уряду не підтримувати російську Добровольчу армію. До місії ввійшли Л. Михайлов (як заступник голови), радники Б. Ржепецький, П. Мішанецький, П. Понятенко, а також представники ЗОУНР: державний секретар С. Витвицький, його радники А. Горбачевський і М. Новаківський [41, С. 13—17]. А. Лівіцький захворів напередодні від'їзду, тому делегація вирушила без нього, прибувши 8 жовтня до Варшави.

Ситуація у столиці II Речіпосполитої не сприяла негайним переговорам: у місті перебувала делегація від А. Денікіна, а Ю. Пілсудський та І. Падеревський знаходилися у Вільнюсі. Однак польський уряд був готовий розпочати переговори з українськими дипломатами, сподіваючись, що результатом стане одностороння декларація з боку УНР, але цю пропозицію відкинули. Члени української делегації зустрілися з офіційними особами МЗС Польщі З. Окенцьким, Р. Кнолсм, М. Шумлаковським. Вони, хоч і висловлювали прихильність до української державності, однак заперечували можливість офіційного визнання УНР, обґрунтувавши це негативною позицією Антанти, вимагали підтвердження поступок, зроблених П. Пилипчуком³.

Офіційні переговори розпочалися 28 жовтня 1919 р. З польського боку в них брали участь ті самі особи, що й під час місії П. Пилипчука. Українські дипломати заявили, що представляють інтереси соборної України та оголосили декларацію, в якій вказувалося, що територія УНР обмежується лінією, «починаючи від Чорного моря по р. Дністер і від Дністра по північ і захід старого кордону (між Австро-Угорщиною та Російською імперією). Кордон України має пройти на схід від р. Західний Буг» [48, С. 57—58]. Таке рішення не відповідало інтересам Варшави, тож українцям повідомили, що УНР досі офіційно не визнана на міжнародній арені. Стосовно кордонів, поляки обстоювали належність Східної Галичини до своєї держави. Враховуючи важку політичну ситуацію, настрої серед еліт Польської Республіки С. Петлюра в листі від 30 жовтня радив перенести переговори в економічну площину, оминаючи питання кордонів, аби не допустити зближення Польщі з російськими білогвардійцями [49, С. 134].

На другому засіданні 30 жовтня 1919 р. польські представники висунули свої вимоги: українська делегація мала довести стабільність нинішнього уряду та визнання за Польщею Східної Галичини⁴. Звісно, українці не прийняли ці умови, тож на деякий час розмови припинилися. Того ж дня відбулася зустріч А. Лівіцького з Ю. Пілсудським. Хоч останній висловив свою прихильність незалежності УНР, але його риторика мало чим відрізнялася від позиції польських дипломатів [41, С. 33—37].

Тим часом воєнно-політична ситуація УНР погіршувалася через нестачу військ на кількох фронтах та епідемію тифу. Це розуміли поляки. 11 листопада

³ Там само. Спр. 173. Арк. 3—4.

⁴ Там само. Оп. 2. Спр. 275. Арк. 12—13.

1919 р. відбулася чергова зустріч із головою української місії, де вони наполягали на лінії Збруча як кордону між державами. В обмін на співпрацю галицьким українцям обіцяли національно-територіальну автономію⁵. Того ж дня С. Петлюра в листі до А. Лівичького наголошував: «В цей час налагодження наших стосунків з Польщею могло би нас врятувати [...]. Дуже жалко, що ми цих переговорів не почали раніше: може б мали більш сприяючі для нас обставини для заключення договору з Польщею» [50, С. 140]. Серед членів української делегації теж не було єдності, оскільки галичани й наддніпрянці мали різне бачення майбутніх кордонів УНР. Водночас А. Лівичький умовляв Ю. Пілсудського, що прийняття польських вимог щодо Східної Галичини призведе до відходу галицьких військ із фронту. Ці аргументи не справили відповідного враження, оскільки командування УГА вже уклало сепаратну угоду з Добармією.

15 листопада 1919 р. А. Лівичькому передали постанову уряду УНР, яку він мав тримати в таємниці. В документі зазначалося, що необхідно погодитися зі встановленням кордону по «лінії Бартелемі», а у «випадку необхідності — по річці Стирі» [51, С. 311—312]. На засіданні української місії йшли дебати з цього приводу, наддніпрянці проголосували за лінію Збруча, галичани не погоджувалися. Після цього делегати від УНР почали самостійно вести переговори з поляками. 25 листопада галичани А. Горбачевський і М. Новаківський вимагали пояснення від А. Лівичького щодо сепаратних дій. Він відповів, якщо вони підтримають кордон по р. Збруч, то залишаться у складі делегації⁶. Тим часом становище УНР погіршилося до краю. С. Петлюра віддав наказ про залишення Кам'янця-Подільського та переїзд уряду до Любара. А 20 листопада рішенням Найвищої рада Антанти Польща одержала мандат на управління Східною Галичиною терміном на 25 років. Щоправда, воно повністю не задовольняло позицію Варшави, яка прагнула отримати ці території назавжди.

24 листопада 1919 р. на черговій зустрічі з А. Лівичьким польська сторона наполягала на прийнятті власних пропозицій, погрожуючи не продовжувати перемир'я. Вироблений проект нової декларації не відповідав директивам УНР, і тому 27 листопада А. Лівичький повернувся в Україну, аби провести консультації щодо її укладання. На нараді в Тернополі міністр земельних справ М. Ковалевський, заступник міністра внутрішніх справ П. Христюк, головний державний інспектор В. Кедровський, головний інтендант А. Степаненко повністю підтримали підписання декларації з Польщею. Дорогою А. Лівичький зустрівся у Львові зі Ф. Швецем і заступником голови МЗС В. Старосольським. Вони погоджувалися, що в інтересах майбутнього необхідно йти на територіальні поступки полякам⁷.

1 грудня 1919 р. до Варшави з листами прибули кур'єри від І. Мазепи, де повідомлялося про катастрофічний стан української армії та уряду. Поляки ж відмовилися продовжувати перемир'я в той час, коли війська УНР відступали до

⁵ Там само. Арк. 14.

⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДАІАЛ України). Ф. 581. Оп. 1. Спр. 134. Арк. 39—39 зв.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 1429. Оп. 5. Спр. 2. Арк. 10.

їхнього кордону. Постало питання: або домовлятися з Польщею, або розривати відносини. У зв'язку з цим А. Лівіцький скликав політичну нараду членів місії, уряду, громадських і політичних діячів УНР — С. Русової, С. Шемета, П. Христюка, М. Ковалевського, П. Понятенка та ін. Більшість учасників зібрання повністю підтримали домовленості з поляками, вказуючи на неправомірні дії галичан у листопаді. Проти виступили Л. Михайлів і В. Старосольський [41, С. 56—59].

2 грудня 1919 р. А. Лівіцький підписав Декларацію з урядом II Речіпосполитої. Територія УНР визначалася кордонами, «починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею й Україною по річці Збручу. Далі кордон УНР на території бувшої Російської імперії мав пройти на західно-північній Волині і остаточно вирішення тут кордону залежатиме від ухвал мирової конференції в Парижі»⁸. Декларація гарантувала забезпечення прав поляків в УНР та українців у Польщі. Земельна справа віддавалася на розгляд майбутнього парламенту. Визначалися умови розташування й утримання частин української армії, державних установ та окремих громадян на території Польщі. Під час переговорів українській місії не вдалося заручитися письмовою обіцянкою автономії для Східної Галичини, на чому наполягав А. Лівіцький.

2 грудня 1919 р. офіційна дипломатична делегація ЗУНР висловила протест і невдовзі її представники вийшли зі складу місії. С. Витвицький, А. Горбачевський та М. Новаківський звернулися із заявою до уряду Польщі, в якій засудили договір і підкреслили, що УНР і ЗОУНР — «се два окремі, в нічому незалежні один від другого державні організми», а злука 22 січня 1919 р. мала лише декларативний характер⁹. Ще гострішу критику зустріла декларація в українських діаспорних середовищах поза межами Польщі.

7 грудня 1919 р. С. Петлюра прибув до Варшави, а через день відбулася його зустріч із Ю. Пілсудським. 11 грудня декларацію ратифіковано. Офіційні ж переговори між державами перервалися через урядову кризу в Польщі та опір у Сеймі.

Головний отаман не полишав надій досягти повноцінної угоди. Цю пропозицію він виклав у меморандумі до Ю. Пілсудського 22 січня 1920 р. [52, С. 194—205]. Начальник Польської держави також був не проти союзу з УНР, але залежав від багатьох чинників, у першу чергу міжнародних. 24 лютого Найвища рада Паризької мирної конференції ухвалила резолюцію, де закликала утриматися від воєнних дій проти більшовиків. Держсекретар США Р. Лансінг повідомляв, що Сполучені Штати позбавлять підтримки Польщу в разі війни з радянською Росією. Внутрішня ситуація була не кращою: більшість фракцій польського парламенту не підтримувала ідею відродження УНР. Остаточно позиція Варшави викристалізувалася на таємному засіданні ради міністрів 8 березня, коли було вирішено «вимогу створення Української держави». Західний кордон УНР визначався по річках Збруч і Горинь. За УНР залишалися три з семи повітів Волинської губернії (Рівненський, Дубенський, Кременецький). Щодо східної межі, Польща

⁸ Там само. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 42 зв.

⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 134. Арк. 64—65 зв.

не брала на себе зобов'язань її встановлювати, оскільки ці питання мали вирішитися шляхом переговорів із Росією [20, С. 515—516]. Цьому сприяла ситуація на сході, коли з початком весни 1920 р. стало зрозуміло, що більшовики вже розпочала підготовку до наступу на Варшаву через Східну Галичину. 11 березня 1920 р. Польща відновила переговори з українською місією. На перших засіданнях йшлося про визнання незалежності та майбутні кордони УНР. Українці відстоювали попередні домовленості про лінію по Збручу й Західному Бугу, поступаючись Холмщиною і Підляшшям. Стосовно східної межі, вони наполягали на позиціях, прийнятих у Брестському договорі. Поляки погоджувалися надати військову допомогу тільки в наступі до Дніпра [11, С. 260]. Зміст перемовин ретельно приховувався від громадськості та від комітету закордонних справ Сейму.

Наприкінці березня — на початку квітня 1920 р. точилися дебати стосовно повітів Волинської губернії. Кількість, яку вимагали поляки, весь час змінювалася. На засіданні ж 9 квітня вони погодилися зняти положення про необхідність скликання Установчих зборів, але через непоступливість стосовно інших питань переговори призупинилися [41, С. 239—243]. Новий польський проєкт від 13 квітня містив незначні поступки: залишити Україні Острозький повіт, розділити кордоном Кременецький, а щодо Рівненського, Дубенського й західної частини Кременецького, вони поки відходили до Польщі. З огляду на складність становища А. Лівіцький знову відбув до України для консультацій.

Переговори відновилися 21 квітня 1920 р. Польська делегація висунула нові вимоги щодо двох повітів. А. Лівіцький не стримався й залишив засідання. Лише завдяки втручання капітана В. Славека та чотиригодинним нічним перемовинам між Ю. Пілсудським і С. Петлюрою вдалося досягти компромісу й підписати тоді ж уночі угоду. Вона ввійшла в історію як союз Пілсудського — Петлюри. Політична конвенція передбачала встановлення кордону по р. Збруч. Таким чином польський уряд домігся на офіційному рівні поступок щодо Східної Галичини, Волині, Холмщини, Підляшшя, частини Полісся. Водночас Варшава визнавала УНР на Правобережжі України «до кордонів Польщі 1772 р., які Польща вже посідає, або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним». Обидві сторони не повинні укласти будь-які міжнародні домовленості, які порушуватимуть умови договору [53, С. 618—619]. Під час переговорів польська делегація вимагала включення до складу уряду УНР трьох представників польської громади в Україні. Врешті-решт було домовлено, що С. Стемповський очолить Міністерство сільського господарства, а Г. Юзевський стане заступником міністра внутрішніх справ [25, С. 241—242]. Військова конвенція передбачала, що об'єднані сили вестимуть дії під командуванням польських генералів. Уряд УНР зобов'язувався надавати польським військам продовольство. Залізничні ж трофеї, за винятком бронепотягів, уважалися власністю українців¹⁰.

Підписання квітневої угоди викликало переважно негативну реакцію серед українського суспільства. Перш за все, її відкинули галичани. 8 травня 1920 р.

¹⁰ ЦДАВО України. Ф. 3695. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 99—100.

зібрання членів УНРади у Відні висловило протест проти домовленості¹¹. Колишній гетьманський міністр Д. Дорошенко вважав, що Польщі Україна потрібна як васал, аби якомога довше на сході панували анархія й безсилля [54, С. 519—520]. Делегат на мирній конференції С. Шелухін затаврував договір як злочин проти державності, за який Україна заплатила свободою. Сам же головний отаман пізніше зазначав: «Тільки нечесний демагог може дозволити собі говорити про те, що “Петлюра продав” Галичину, Волинь тощо. Петлюра, коли вже говорити правду, несе на собі відповідальність за історичні “гріхи” і хиби української неорганізованості, малої культурності та несприятливих обставин в житті української нації» [55, С. 254]. Його підтримав О. Шульгин: «Але скільки не думатимемо ми тепер, — це було в основі своїй одиноким правдивим рішенням справи» [56]. В Польщі ставлення до Варшавської угоди також було неоднозначним. Більшість чинних політиків виступали проти, особливо праве крило Сейму. Голова закордонної комісії С. Грабський на знак протесту подав у відставку, передавши повноваження І. Дашинському.

У цілому підписання політичної частини сприяло розвитку українсько-польських відносин у фінансово-економічній сфері. В УНР було створено Українську торговельну місію на чолі з віцепрем'єром І. Феценком-Чопівським, яка повинна була укласти двосторонню економічну угоду¹². На переговорах у Варшаві, що пройшли 8 травня — 4 серпня 1920 р., сторони дійшли згоди, що УНР мала надати Варшаві концесії у Криворізькому залізорудному басейні, а також для експлуатації родовищ подільських фосфоритів. У майбутньому передбачалося укладання поштово-телеграфної, залізничної конвенцій, угоди щодо розподілу державного майна та боргів колишньої Російської імперії [11, С. 264].

У квітні 1920 р. почався наступ об'єднаних польсько-українських військ, які 7 травня здобули Київ. Наступного дня планували провести парад за участю лідерів обох держав, але Ю. Пілсудський покинув місто вранці через відсутність С. Петлюри, котрий не встиг доїхати. Обидва лідери зустрілися 16 травня у Вінниці, де відбулися переговори стосовно майбутнього уряду УНР та врочистості з нагоди переможних операцій проти більшовиків. Ю. Пілсудський наголосив: «Польща й Україна пережили тяжку неволю, постійні переслідування були долею обох країн. Здобувши свободу, ми допомагаємо здобути її Україні [...] Від імені Польщі підношу клич: хай живе вільна Україна!» [57, С. 158—159].

Незважаючи на воєнні успіхи, С. Петлюра й Ю. Пілсудський не довіряли один одному, об'єднуючим чинником виступав лише спільний ворог. Сподівання головного отамана на селянське повстання проти більшовиків не виправдалося, адже воно розпочалося через півроку, коли російсько-польська війна вже завершувалася. Об'єднані війська надовго не затрималися в Києві. На початку червня 1920 р. розпочався наступ Червоної армії, 14 липня вона форсувала р. Збруч. Під час зустрічі у Замості Ю. Пілсудський заявив С. Петлюрі, що він

¹¹ *Український прапор* (Відень). 1920. 18 травня. С. 1.

¹² ЦДАВО України. Ф. 2486. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 26.

залежить від європейських країн, тому українці самі мають довести право на існування України. Головний отаман своєю чергою застеріг польського керманіча від домовленостей із радянцями [23, С. 121].

Водночас спроби європейських держав зупинити більшовицький наступ дипломатичними методами не мали успіху. 5 серпня 1920 р. польський міністр закордонних справ Є. Сапега відправив очільникові зовнішньополітичного відомства РСФРР Г. Чичеріну ноту про готовність надіслати до Мінська представників для мирних перемовин. Делегацію УНР до переговорного процесу допущено не було, а С. Петлюру навіть не повідомили про його початок (він дізнався про це з польської преси). Уряд УНР звернувся зі спеціальним меморандумом стосовно можливої участі в перемовинах із радянською стороною [58, С. 354]. Є. Сапега вислав Г. Чичеріну 11 вересня телеграму з повідомленням про те, що голова дипломатичної місії УНР у Варшаві наполягає на участі в мирних переговорах у Ризі, але отримав відповідь, що від імені України говоритимуть представники УСРР. Польські політичні кола були налаштовані на негайне примирення з радянською Росією. Переговори перенесли до Риги. Останній раунд розпочався 21 вересня 1920 р. Обидві сторони були налаштовані на компроміс у територіальному питанні шляхом поділу українських земель. 12 жовтня підписано попередній договір про перемир'я, за яким Польща отримувала «Закерзоння», Східну Галичину, сім повітів Волині, північну й північно-західну частини Поділля. 18 жовтня, в день оголошення перемир'я, Ю. Пілсудський звернувся з прощальною відозвою до Армії УНР [57, С. 177]. Сподіванням С. Петлюри на визволення Наддніпрянщини з-під влади більшовиків було покладено край. 24 листопада А. Лівіцький скерував до МЗС Польщі меморандум, в якому повідомив, що уряд УНР продовжує існувати, утім відповіді на нього не дочекався.

У лютому 1921 р. Ю. Пілсудський відвідав з офіційним візитом Париж, де підписав польсько-французьку угоду про військовий союз. Повернувшись, запросив до Бельведерського палацу С. Петлюру й М. Омеляновича-Павленка та ознайомив їх із результатами домовленостей. У центрі обговорення стояло питання можливості поновлення навесні воєнних дій проти радянської Росії [20, С. 591]. Втім нового походу проти більшовиків не відбулося. 18 березня в Ризі було укладено остаточну угоду між Польщею й Росією, а 15 квітня її ратифікував Сейм. Виконуючи її умови, польський уряд заборонив легальну діяльність Державного центру УНР в екзилі. Ризький договір, на укладення якого українська дипломатія вже не мала жодного впливу, фактично скасував Варшавську угоду 1920 р., хоча Варшава офіційно заявила про це лише 1923 р. [11, С. 270].

Отже Польща й Україна пройшли довгий, складний і суперечливий шлях до міждержавного договору 1920 р., шлях, який почався від відновлення УНР і проголошення незалежності Польської Республіки. Утворення ЗУНР та злука з УНР зупинили процес зближення обох держав, адже Польща вважала Східну Галичину своєю невіддільною частиною. Наявність спільного ворога — Росії сприяла налагодженню дипломатичного співробітництва. Міждержавні домов-

леності були першочергово прерогативою керманічів. Щоправда цілі, які переслідували Ю. Пілсудський і С. Петлюра, були різними. Перший розцінював УНР буферною, але потенційно сильною державою, яка відділятиме II Річсполиту від радянської Росії. Натомість другий розраховував на політичну й військову підтримку з боку Варшави в боротьбі за незалежність. С. Петлюра припускав, що з цією метою доведеться відмовитися від Східної Галичини. Власне ставлення до цього питання він продемонстрував уже під час місії Ж. Бартелемі, коли радив галичанам прийняти запропоновані умови та відступитися від значної частини своєї території. З часом, особливо після переходу УГА за р. Збруч, ці тенденції тільки посилювалися. Заразом Польща на переговорах займала рішучу позицію стосовно територіальної належності Східної Галичини, що унеможливлювало укладання швидкого та рівноправного союзу.

Варшавський договір став апогеєм дипломатичних переговорів між обома державами. Основні його аспекти вказують на те, що він відповідав інтересам поляків, які на офіційному рівні досягли відмови УНР від претензій на Східну Галичину. Хоч угода й підписувалася на таких важких умовах, та С. Петлюра вбачав у цьому єдиний можливий шанс для порятунку української державності. Певним виправданням служили сепаратні домовленості УГА з Добрармією, а також та обставина, що УНР відмовлялася від територій, уже й так захоплених і визнаних за Варшавою на міжнародному рівні. Головний отаман не міг передбачити, що спільний похід українсько-польських сил на Київ виявиться таким короткочасним, у результаті якого більшовики завоюють усю територію УНР і ліквідуються залишки УГА.

Нетривалий союз С. Петлюри й Ю. Пілсудського не став консолідуючим фактором для обох держав, а з укладенням радянсько-польського мирного договору відбудеться черговий поділ українських територій. Важливу роль у цьому процесі відіграли декілька зовнішньополітичних чинників: відступ польсько-українських військ із Києва значно підірвав військовий потенціал і моральний дух союзників; прагнення європейських держав до стабільності й миру в регіоні призвело до тиску на Польщу з метою домовленості з радянською Росією; відносна ворожість польської політичної верхівки до союзу з УНР відображала глибокі внутрішні суперечності та різні стратегічні інтереси, що ускладнювало співпрацю між двома державами.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Verstiuk, V. Soiuz Yu. Pilsudskoho — S. Petliury 1920 r. v suchasniï ukrainiskii istoriohrafii. *Naukovi zapysky NaUKMA. T. 41: Istorychni nauky*. Kyiv, 2005. 61-65 [in Ukrainian].
[Верстюк В. Союз Ю. Пілсудського — С. Петлюри 1920 р. в сучасній українській історіографії. *Наукові записки НаУКМА. Т. 41: Історичні науки*. Київ, 2005. 61—65].
2. Vidnianskyi, S. Varshavskiy dohovir 1920 r. v otsintsi suchasnoi ukrainiskoi istoriohrafii. *Ukraina dyplomatychna*. Вып. 18. Kyiv, 2017. 91-100 [in Ukrainian].
[Віднянський С. Варшавський договір 1920 р. в оцінці сучасної української історіографії. *Україна дипломатична*. Вип. 18. Київ, 2017. 91—100].

3. Hai-Nyzhnyk, P. Pereosmyslennia roli S. Petliury ta znachennia viiskovo-politychnoho soiuзу Ukrainy z Polshcheiu (1920) v suchasniі ukrainiіi istorychniі pamiatі. *Spadshchyna Pilsudskoho ta Petliury*. Kyiv, 2021. 60-78 [in Ukrainian].
[Гай-Нижник П. Переосмислення ролі С. Петлюри та значення військово-політичного союзу України з Польщею (1920) в сучасній українській історичній пам'яті. *Спадщина Пiлсудського та Петлюри*. Київ, 2021. С. 60—78].
4. Borymskyi, V. Polsko-ukrainskyi soiuз 1920 r. v ukrainiіi i polskii istoriografiiakh (Candidate's thesis). Cherkasy, 2015 [in Ukrainian].
[Боримський В. Польсько-український союз 1920 р. в українській і польській історіографіях: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Черкаси, 2015].
5. Derevianko, I. Ukrainsko-polski vidnosyny 1918—1921 rr.: politychnyi aspekt (Candidate's thesis). Kyiv, 2004 [in Ukrainian].
[Дерев'яно І. Українсько-польські відносини 1918—1921 рр.: політичний аспект: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2004 [in Ukrainian].
6. Datskiv, I. Dyplomatiiа ukrainskykh derzhavnykh utvoren u zakhysti natsionalnykh interesiv: 1917—1923 rr. Ternopil, 2009. 520 s. [in Ukrainian].
[Дацків І. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів: 1917—1923 рр.: Тернопіль, 2009. 520 с.].
7. Mykhailova, O. Ukraina u skhidniі politytsi Yu. Pilsudskoho (kinets 1918 r. — kviten 1920 r.). *Problemy vuvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917—1921 rr.* Kyiv, 2002. 231-254 [in Ukrainian].
[Михайлова О. Україна у східній політиці Ю. Пiлсудського (кінець 1918 р. — квітень 1920 р.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917—1921 рр.* Київ, 2002. С. 231—254].
8. Varhatiuk, S. Zovnishnia polityka Dyrektorii UNR. (Candidate's thesis). Kyiv, 1996 [in Ukrainian].
[Варгатюк С. Зовнішня політика Директорії УНР: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 1996. 165 с.].
9. Hud, V., Holubko, V. Nelehka doroha do porozuminnia: do pytannia genezy ukrainskopol'skoho viiskovoho spivrobotnytstva (1917—1921 rr.). Lviv, 1997. 63 s. [in Ukrainian].
[Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння: до питання генези українсько-польського військового співробітництва (1917—1921 рр.). Львів, 1997. 63 с.].
10. Matiash, I. Pochatok instytutsiіnoi istorii ukrainsko-polskykh dyplomatychnykh vidnosyn. *Shliakhamy mizhderzhavnykh vzaiemyn*. Kyiv, 2019. 14-36 [in Ukrainian].
[Матяш І. Початок інституційної історії українсько-польських дипломатичних відносин. *Шляхами міждержавних взаємин*. Київ, 2019. С. 14—36].
11. Matviienko, V. Ukrainska dyplomatiiа 1917—1921 rokiv: na terenakh postimperskoi Rosii. Kyiv, 2002. 397 s. [in Ukrainian].
[Матвієнко В. Українська дипломатія 1917—1921 років: на теренах постімперської Росії. Київ, 2002. 397 с.].
12. Verstiuk, V. Soiuз Pilsudskoho — Petliury v istorii borotby za ukrainsku derzhavnist. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2020. № 2: 4-21 [in Ukrainian].
[Верстюк В. Союз Пiлсудського — Петлюри в історії боротьби за українську державність. *Український історичний журнал*. 2020. № 2. С. 4—21].
13. Korolov, H. Ostannia bytva za antemurale? Ukrainsko-polskyi soiuз 1920 r. u konteksti «wilsonivskoho momentu». *Przełąd Wschodni*. Nr 61. 2020. 91-103 [in Ukrainian].
[Корольов Г. Остання битва за antemurale? Українсько-польський союз 1920 р. у контексті «вільсонівського моменту». *Przełąd Wschodni*. № 61. 2020. S. 91—103].
14. Piskun, V. Stavlennia naddniproianskykh politychnykh kil do Varshavskoi uhody. *Przełąd Wschodni*. Nr 61. 2020. 66-71 [in Ukrainian].

- [Піскун В. Ставлення наддніпрянських політичних кіл до Варшавської угоди. *Przeglad Wschodni*. № 61. 2020. S. 66—71].
15. Rukkas, A. Razom z polskym viiskom: Armia Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1920 r. Nizhyn, 2013. 480 s. [in Ukrainian].
[Руккас А. Разом з польським військом: Армія Української Народної Республіки 1920 р. Ніжин, 2013. 480 с.]
 16. Rukkas, A. Razem z Wojskiem Polskim: Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r. Warszawa, 2020 [in Polish].
 17. Mykhailova, O. Polsko-ukrainskyi soiuz 1920 r.: viiskovo-hospodarcha spivpratsia na terytorii Pravoberezhnoi Ukrainy (kinets kvitnia — seredyna chervnia). *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917—1921 rr.* Kyiv, 2011. 6: 295-336 [in Ukrainian].
[Михайлова О. Польсько-український союз 1920 р.: військово-господарча співпраця на території Правобережної України (кінець квітня — середина червня). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917—1921 рр.* Київ, 2011. Вип. 6. С. 295—336].
 18. Tynchenko, Ya. Ukrainka Armia u 1920 r. Kyiv, 2020. 244 s. [in Ukrainian].
[Тинченко Я. Українська армія у 1920 р. Київ, 2020. 244 с.]
 19. Lutyun, M. (Ed.) Ukrainsko-polski vidnosyny: Novitnia doba. Lviv, 2017. 732 s. [in Ukrainian].
[Українсько-польські відносини: Новітня доба. Відп. ред. М. Литвин. Львів, 2017. 732 с.]
 20. Kulchytskyi, S. Symon Petliura: "Ya viriu i pevnyi, shcho Ukraina yak derzhava bude!". Kyiv, 2021. 672 s. [in Ukrainian].
[Кульчицький С. Симон Петлюра: «Я вірю і певний, що Україна як держава буде!». Київ, 2021. 672 с.]
 21. Lutyun, S. Symon Petliura u borotbi za samostiinu Ukrainu. Kyiv, 2018. 680 s. [in Ukrainian].
[Литвин С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну Україну. Київ, 2018. 680 с.]
 22. Sribniak, I. Symon Petliura na choli derzhavy ta viiska (do pytannia pro polsko-ukrainski vzaiemnyu 1919—1920 rr.). *Zbirnyk prats drugoho konkursu petliuroznavtsiv Ukrainy.* Kyiv, 1995. 137-164 [in Ukrainian].
[Срібняк І. Симон Петлюра на чолі держави та війська (до питання про польсько-українські взаємини 1919—1920 рр.). *Збірник праць другого конкурсу петлюрознавців України.* Київ, 1995. С. 137—164].
 23. Zaretska, T. Yuzef Pilsudskiy i Ukraina. Kyiv, 2007. 288 s. [in Ukrainian].
[Зарецька Т. Юзеф Пілсудський і Україна. Київ, 2007. 288 с.]
 24. Soldatenko, V. Vynnychenko i Petliura: politychni portrety revoliutsiinoi doby. Kyiv, 2007. 620 s. [in Ukrainian].
[Солдатенко В. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. Київ, 2007. 620 с.]
 25. Pisuliński, J. Nie tylko Petlura: Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918—1923. Toruń, 2013. 476 s. [in Polish].
 26. Bruski, J.J. Petlurowcy: Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie w latach 1919—1924. Kraków, 2000. 600 s. [in Polish].
 27. Bruskiy, Ya.Ya. Ideia ukraińsko-polskoho soiuzu v ukrainskii politychnii dumtsi 1918—1920 rr.: pro et contra. *Ukrainskyi istorychnyi zurnal*. 2020. № 2: 22-37 [in Ukrainian].
[Брусський Я.Я. Ідея українсько-польського союзу в українській політичній думці 1918—1920 рр.: про ет контра. *Український історичний журнал*. 2020. № 2. С. 22—37].
 28. Nowak, A. Kłęska imperium zła: Rok 1920. 2020. 368 s. [in Polish].
 29. Nowak A. Polska i trzy Rosje: Studium polityki Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 r.). Kraków, 2001. 632 s. [in Polish].

30. Legieć, J. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej w 1920 r. Toruń, 2002. 207 s. [in Polish].
31. Szajdak, S. Polsko-ukraiński sojusz polityczno-wojskowy w 1920 r. Warszawa, 2005. 310 s. [in Polish].
32. Karpus, Z. Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 r.: Oddziały wojskowe ukraińskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919—1920. Toruń, 1999. 230 s. [in Polish].
33. Karpus, Z., Klimecki, M. Czas samotności: Ukraina w latach 1914—2022. Warszawa, 2022. 363 s. [in Polish].
34. Matiash, I. (Ed.) Ukraina i Polshcha: Shliakhamy mizhderzhavnykh vzaiemyn: Zb. nauk. prats z nahody 100-richchia vstanovlennia polsko-ukrainskykh dyplomatychnykh vidnosyn. Kyiv, 2019. 300 s. [in Ukrainian].
[Україна і Польща: Шляхами міждержавних взаємин: Зб. наук. праць з нагоди 100-річчя встановлення польсько-українських дипломатичних відносин. Наук. ред. І. Матяш. Київ, 2019. 300 с.]
35. Baliuk, V., Doroshko, M., Parukh, V. (Eds.) Spadshchyna Pilsudskoho ta Petliury: Mynule, sohodennia ta maibutnie partnerstva Polshchi ta Ukrainy. Kyiv, Lublin, 2021. 424 s. [in Ukrainian, in Polish].
36. Pisuliński, J., Skalski, W. (Edi.) Sojusz Piłsudski — Petlura: Dokumenty i materiały. Warszawa; Kijów, 2020. [in Polish].
37. Kowalczyk, E., Rokicki, K. (Eds.) 1920 rok — wojna światów. T. 2: Europa wobec wojny polsko-bolszewickiej. Warszawa, 2023. 608 s. [in Polish].
38. Kowalczyk, E., Rokicki, K. (Eds.) Studia przypadków w stulecie Bitwy Warszawskiej. Warszawa, 2021. 352 s. [in Polish].
39. Papakin, A. Dovhyi shliakh do soiuzu: kontakty mizh Varshavoiu ta Kyievom u 1918—1919 rr. *Intermarum: istoriia, polityka, kultura*. Zhytomyr, 2015. 2: 198-208 [in Ukrainian].
[Папакін А. Довгий шлях до союзу: контакти між Варшавою та Києвом у 1918—1919 рр. *Intermarum: історія, політика, культура*. Житомир, 2015. Вип. 2. С. 198—208].
40. Hunczak, T. Ukraine and Poland in Documents: 1918—1922. New York, 1983. 456 s.
41. Dotsenko, O. Litopys Ukrainskoi revoliutsii: Materialy i dokumenty do istorii Ukrainskoi revoliutsii. Kyiv, Lviv, 1923. T. 2. Kn. 5. 300 s. [in Ukrainian, in Polish].
[Доценко О. Літопис Української революції: Матеріали й документи до історії Української революції. Київ, Львів, 1923. Кн. 5. 300 с.]
42. Stakhiv, M. Ukraina v dobi Dyrektorii UNR. T. 7. Scranton, 1966. 432 s. [in Ukrainian].
[Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Т. 7. Скрантон, 1966. 432 с.]
43. Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-polskikh otnosheniy. T. II: Noyabr 1918 g. — aprel 1920 g. Moscow, 1964. 724 s. [in Russian].
[Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Москва, 1964. Т. 2].
44. Kapustianskyi, M. Pokhid ukrainskykh armii na Kyiv — Odesu v 1919 r. (korotkyi voienno-istorychnyi ohliad). *Ukraina: 1919 rik: dokumentalno-naukove vyd.* Kyiv, 2004. 59—282 [in Ukrainian].
[Капустянський М. Похід українських армій на Київ — Одесу в 1919 р. (короткий воєнно-історичний огляд). *Україна: 1919 рік: документально-наукове вид.* Київ, 2004. С. 59—282].
45. Klimecki, M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918—1919. Warszawa, 1997. 300 s. [in Polish].
46. Derevinskyi, V. Ostap Lutskyi u vyzvolnii borotbi za nezalezhnist (1918—1921). *Kraieznavstvo*. 2018. 4: 118-128 [in Ukrainian].
[Деревінський В. Остап Луцький у визвольній боротьбі за незалежність (1918—1921). *Краєзнавство*. 2018. № 4. С. 118—128].

47. Dotsenko, O. *Litopys Ukrainsoi revoliutsii: Materialy i dokumenty do istorii Ukrainsoi revoliutsii*. Kyiv; Lviv, 1923. T. 2. Kn. 4. 364 s. [in Ukrainian, in Polish].
[Доценко О. Літопис Української революції: Матеріали й документи до історії Української революції. Київ; Львів, 1923. Т. 2. Кн. 4. 364 с.].
48. Hryhoriiv, N. *Poliaky na Ukraini*. Scranton, 1936. 93 s. [in Ukrainian].
[Григорієв Н. Поляки на Україні. Скрантон, 1936. 93 с.].
49. Petliura, S. *Statti. Lysty. Dokumenty*. T. 3. Kyiv, 1999. 614 s. [in Ukrainian].
[Петлюра С. Статті. Листи. Документи. Т. 3. Київ, 1999. 614 с.].
50. Petliura, S. *Statti. Lysty. Dokumenty*. T. 2. New York, 1979 [in Ukrainian].
[Петлюра С. Статті. Листи. Документи. Т. 2. Нью-Йорк, 1979. 627 с.].
51. Mazepa, I. *Ukraina v ohni i buri revoliutsii, 1917—1921*. Kyiv, 2003. 608 s. [in Ukrainian].
[Мазепа І. Україна в огні й бурі революції, 1917—1921. Київ, 2003. 608 с.].
52. Petliura, S.V. *Statti*. Kyiv, 1993. 341 s. [in Ukrainian].
[Петлюра С.В. Статті. Київ, 1993. 341 с.].
53. Verstiuk, V., Voiko, O., Purih, R. (Eds.) *Dyrektorii, Rada Narodnykh Ministriv Ukrainsoi Narodnoi Respubliki 1918—1920: Dokumenty i materialy: U 2 t.* Kyiv, 2008. T. 2. 744 s. [in Ukrainian].
[Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918—1920: Документи і матеріали: У 2 т. Ред. кол.: В. Верстюк (відп. ред.), О. Бойко, Р. Пиріг, Н. Маковська та ін. Т. 2. Київ, 2008. 744 с.].
54. Doroshenko, D. *Moi spomuny pro nedavnie mynule (1914—1920)*. Kyiv, 2007. 632 s. [in Ukrainian].
[Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914—1920). Київ, 2007. 632 с.].
55. Petliura, S. *Vybrani tvory ta dokumenty*. Kyiv, 1994. 271 s. [in Ukrainian].
[Петлюра С. Вибрані твори та документи. Київ, 1994. 271 с.].
56. Shulhyn, O. *Prokliati pytannia. Tryzub*. 1931. 1: 6-7 [in Ukrainian].
[Шульгин О. Прокляті питання. *Тризуб*. 1931. Ч. 1. С. 6—7].
57. Pilsudski, J. *Pisma zbiorowe: wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*. T. 5. Warszawa, 1937. 316 s. [in Polish].
58. Verstiuk, V. *Ryzkyi myrnyi dohovir 1921 r. i zavershennia borotby za Ukrainsku Narodnu Respubliku. Problemy vyvchennia istorii Ukrainsoi revoliutsii 1917—1921 rr.* Kyiv, 2011. Vyr. 6. 337-366 [in Ukrainian].
[Верстюк В. Ризький мирний договір 1921 р. і завершення боротьби за Українську Народну Республіку. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917—1921 рр.* Київ, 2011. Вип. 6. С. 337—366].

Надійшла / Received 28.05.2024

Roman TYMCHENKO

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Senior Research Fellow,
Department of History of the Ukrainian Revolution 1917—1921,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
roma_timchenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5262-9033>

EVOLUTION OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN THE
UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC AND THE POLISH REPUBLIC:
FROM ESTABLISHMENT TO BREAK (NOVEMBER 1918 — MARCH 1921)

The purpose is to study Ukrainian-Polish relations in the context of the international situation, to trace the development of relations between the Ukrainian People's Republic and the Polish Republic from their inception at the end of 1918 to the conclusion of the Warsaw Pact, to determine its essence and assessments by the figures of that time, and to analyze the impact on the further development of interstate relations. **The methodological basis** is the principles of historicism, scientific, problem-chronological, and historical-systemic. **The scientific novelty** lies in the systematic and detailed coverage of events, processes, and phenomena in Ukrainian-Polish relations from the establishment of consular offices in both countries to the conclusion of the Warsaw Pact and the subsequent breakdown of cooperation after the signing of the Riga Treaty in 1921. The author comprehensively analyzes the diplomatic and military-political aspects of these events, which allows for a deeper understanding of their impact on the further development of Ukrainian-Polish relations. **The main results.** The author analyzes the stages of the formation of interstate relations, identifies the main goals and objectives of establishing diplomatic cooperation for Poland and the UPR, as well as their leaders, J. Piłsudski and S. Petliura, finds out the reasons for the complication of political dialogue between the two states, reveals the main points of negotiations on the way to the conclusion of the Warsaw Pact, and investigates the reasons for its non-realization. **Conclusions.** The establishment and development of Ukrainian-Polish relations were determined by the final acts of the World War I. Poland declared state independence, and Ukraine restored the republican form of government. The former gained favor with the victorious Entente powers, while the latter tried to get rid of the odium of a satellite of the Quadruple Alliance. The realization by the leaders of both republics of the danger posed by Bolshevik Russia became a consolidating factor on the path to mutual understanding. The goals pursued by both states were significantly different. For S. Petliura, the western neighbor was not only a political but also a military ally, while for J. Piłsudski, the existence of an independent but Polish-oriented state in the east was vital to avoid having a common border with Russia. The situation was complicated by the formation of the West Ukrainian People's Republic, the Ukrainian-Polish war in Eastern Halychyna, and the existence of the Volyn Front. The unsuccessful course of Ukrainian military operations against the Bolsheviks in the first half of 1919 contributed to Ukraine's rapprochement with Poland. In turn, by signing an agreement with the UPR, Warsaw officially tried to get the UPR to give up its claims to Eastern Halychyna. The culmination of the Ukrainian-Polish diplomatic dialogue was the forced conclusion of the Warsaw Pact. However, the joint military campaign against Kyiv not only failed but also inspired a successful Red Army offensive in the western direction, causing considerable concern not only among the Polish government but also among the leaders of European states. The Riga Treaty concluded in 1921 between Poland and the Russian Socialist Federative Soviet Republic / Ukrainian Socialist Soviet Republic, effectively amounted to the denunciation of the Warsaw Pact and dashed hopes for the independence and unity of Ukraine for many years.

Keywords: *Ukrainian-Polish relations, Ukrainian People's Republic (UPR), Polish Republic, S. Petliura, J. Piłsudski, Warsaw Pact, Riga Treaty.*